

Türk İslam Edebiyatının Önemli Eserlerinden Nâbî'nin *Hayriyye*'sine Kaynaklık Eden Dinî Unsurlar

Religious Elements Inspiring Nabi's *Hayriyye*, a Significant Work of Turco-Islamic Literature

Nilay KINAY CİVELEK

Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Hakkari, Türkiye
Hakkari University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Science Education, Hakkari, Turkey

öz

Türk İslam edebiyatı ürünleri din olgusunu bünyesinde barındıran ve ana malzeme olarak kullanan bir gruptur. Buna dâhil olan şair ve yazarların tamamına yakını, eserlerini oluştururken ana kaynak olarak dinî öğeleri tercih etmişlerdir. Bu edebiyat ürünlerinin hemen her yüzyılda eserlerindeki ağırlıklı konunun dinî unsurlar olduğu görülür. İslam dinini merkeze alarak ve belli bir amaç için yazılmış bu eserlerden biri de XVII. yüzyıl divan şairlerinden Nâbî'nin mesnevisi *Hayriyye*'dir. Hikemî tarzın öncüsü olan Nâbî'nin hikmetli sözleri bu mesnevide oğluna nasihatler olarak ortaya çıkmıştır. Bir babanın oğluna yol gösterme amacıyla yazdığı bu eserde esas unsurların İslam dini çerçevesinde olduğu görülür. Nâbî'nin bu mesnevisi, dönem toplumunun tanınmasında, oğlunun şahsında Müslüman gençlere verilen eğitim anlayışında aydınlatıcı rehber niteliğinde bir eserdir.

Şair vermek istediklerini, düşüncelerini dolaylı yola başvurmadan kaleme alınmıştır. Dinî-tasavvufi mesnevi kategorisinde bulunan bu esere, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere dinî içerikli eserler ve kavramlar kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada şairin bu kaynaklara eserinde yer verme şekli tespit edilmiş ve mesnevinin içeriğini oluşturan dinî unsurların hangileri olduğu detaylı şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Türk İslam Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Nâbî, *Hayriyye*, Dinî Unsurlar, Kaynaklar

ABSTRACT

Turkish-Islamic literature is a group that incorporates the phenomenon of religion and uses it as the main material. Almost all poets and writers who were a part of it preferred religious elements as the main source while creating their works. It is seen that the predominant subject in the works of these literary products is religious elements in almost every century. One of these works, which was written with the focus on the religion of Islam and for a specific purpose, is the Masnavi "Hayriyye" by Nabi, who is one of the 17th century divan poets. Nabi's wise words, who was the pioneer of the Hikemi style, emerged as advice to his son in this Masnavi. It is seen that the main elements of this work, written by a father for guidance, are within the framework of the Islamic religion. This Masnavi by Nabi is an enlightening guide in the recognition of the society of the period and in the understanding of education given to Muslim youth through his son.

It was written through the direct that the poet wanted to present. Religious works and elements, especially the Qur'an, became a source for this work, which is in the category of religious-mystical Masnavi. In this study, the way the poet included these sources in his work was determined and the religious elements that make up the content of the Masnavi were examined in detail.

Keywords: Masnavi, Turkish-Islamic literature, Classical Turkish Literature, Nabi, *Hayriyye*, Religious Elements, Sources

Geliş Tarihi/Received: 15.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 06.12.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Nilay KINAY CİVELEK
E-posta: nilaykinay@gmail.com

Atf: Kinay Civelek, N. (2022). Türk İslam Edebiyatının Önemli Eserlerinden Nâbî'nin *Hayriyye*'sine Kaynaklık Eden Dinî Unsurlar. *Turcology Research*, 73, 10-18.

Cite this article: Kinay Civelek, N. (2022). Religious Elements Inspiring Nabi's *Hayriyye*, a Significant Work of Turco-Islamic Literature. *Turcology Research*, 73, 10-18.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Türk İslam edebiyatı bünyesinde hem yazılı hem de sözlü eserlerin birçoğunun, tarihte olmuş olaylar ile bu olayların toplumda vücuda getirdiği neticeleri işlediği görülmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra bu dine samimi bir şekilde bağlılıkları ile İslam'ın sosyal ve kültürel hayatlarına etki ettiği gözlemlenmektedir. Bu kabul toplumda birtakım değişim ve gelişimleri de beraberinde getirmiştir. Herkesin bu normları uygulaması, öğrenmesi için farklı yollar geliştirilmiştir. Edebî eser kullanarak toplumdaki insanlara ulaşmak ve onların anlayacağı şekilde değişim ve gelişimleri açıklamak bu yollardan biridir.

Bu tür eserler, milletlerin kültür kimliğini oluşturmada, tarih bilinçlerinin canlı kalmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle tarihte yaşanan savaş, göç ve doğal afetler gibi şehirleri derinden etkileyen olaylar insanlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Gelecek nesilleri bilinçlendirmek amacı da güderek bu konularda eser vermek rağbet görmüştür. Yaşanan olayların yazılması ve anlatılması gelenek hâline gelmiş, her yüzyılda sayıları artarak devam etmiştir. Eserler, İslam kültürü ve medeniyeti bünyesinde oluşmuş ve bu geleneğin çerçevesinde kurallara, değerlere ve ihtiyaçlara bağlı kalınmıştır. Bu çerçevenin içine eserin olduğu dönem şartları –sosyal, kültürel, siyasi gibi özellikler-, devrin genel inanç şekli, sanata bakışları; eserin sanatçısının duyguları, hisleri–düşünceleri, hayalleri dâhil olmaktadır. Bu sıralanan özellikler de bir eserde bulunacak pek çok kaynağın varlığını gözler önüne sermektedir.

Bu tür eserlerde; İslam dininin gerekleri ile birlikte topluma uygun bir ahlak sistemine ve nasihat formunda, hissî, taassuptan uzak ifadelere denk gelinmektedir. Bu eserlere daha çok Türk tarihi ve edebiyatı açısından birer kaynaklık etmesi yönüyle yaklaşılar. Nitekim bir dönemde edebî eser oluşturulurken milletin ihtiyaçları, fikrî yapısı ve yaşayışları göz önünde bulundurulur.

XVII. yüzyılda edebî ürünlerde fikirlere önem verilmiş, hikmetli ve sosyokültürel muhtevaya yönelme artmıştır. Dünyadaki ekonomik, askerî, siyasi değişim ve yeniliklerin Osmanlı toplumuna yansıdığı ve toplumu etkilediği görülür. Nâbî'nin şiirlerinde yüzyılın genel görünümü saptanabilir. Nâbî'nin şiirleri Batı'da görülen ve Osmanlı toplumundaki insanları da etkilemeye başlayan değer karışıklıkları, amaçsız yaşam felsefeleri, maddeye yönelişlerin görünüşlerinin belgesi niteliğindedir. O dönemde arka arkaya gelen sorunlar ile hem toplumsal hem de bireysel değerler sarsılmıştır. "*Nâbî'nin gözlemleri yüksek bürokrat bir görgü şahidinin, birçok olayı yaşayan, yakından müşahede eden ve ıstırabını çeken bir insanın hiç abartmaya kaçmayan gerçekçi ve süssüz anlatımının ürünüdürler*"¹. Hayriyye isimli mesnevisiyle birlikte diğer eserlerine de bakıldığında Nâbî'nin sosyal olayları hem tespit hem de tahlil noktasında yerinde bilgiler verdiği görülür.

Nâbî mesnevi nazım şekliyle yazdığı *Hayriyye'de* oğlunun her zaman hayrını, iyiliğini isteyen, her türlü tecrübeyi aktaran ve tavsiyelerini veren bilge bir baba anlatıcıdır. Nâbî'nin şiirleri için kendi devrinin içtîmaî, iktisadî görünüşlerinin belgesi niteliği olma vasfı bu mesnevisinde de geçerlidir. *Hayriyye'de* de beyitlerin tarihî açıdan değeri büyüktür.

"*Dindar bir şair ve yazar olan Nâbî Efendi'nin 'Şiirlerin hikmetli olması gerekir ki, manası irşada vesile olsun' görüşünün hikmet, nasihat, iyiliği tebliğ ve kötülükten sakındırmayla alâkalı İslâmî kaynaklara, Kur'ân ayetlerine ve Hz. Muhammed'in hadislerine dayandığını tahmin etmek zor değildir*"². Yazılı edebiyatın başladığı zamanlardaki eserlerden günümüze kadar bu tarz nasihat içerikli metinler olagelmıştır. Bir evladın daha iyi yetişmesi için amaçlanan eserler edebî metinlerde sıklıkla bulunur. Bu ürünlerin içeriği daha çok iyi huy, güzel ahlak, sağlıklı yaşamak, saygı-sevgi gibi konuları içerir. Nasihatler sadece yazılan kişiyi değil tüm gençleri kapsar. Uyarıda bulunurken oğulların nezdinde onların yaşlıları, küçükler ve büyükler de hedeflenir. "*Birey, toplum ve devlet adına baba, oğluna tavsiyelerini başında inanç parantezine alınmış doğruluk kavramı ile yol göstermektedir*"³.

İslam dininin kültürü ve medeniyeti etkisiyle şekillenmiş bir kol olan Türk İslam edebiyatı, eserlerini bu başlık altında toplarken muhtevaya önem vermiştir. İslam'ın kültür ve medeniyet değerlerini dikkate almıştır. "*Edebî bir eserin muhtevasına bakıldığında bu muhtevaya kaynaklık edecek pek çok unsurun varlığı da kaçınılmaz olacaktır*"⁴. Türk İslam edebiyatı eserleri de yazarının yaşadığı dönem özellikleri ile birlikte siyasi, sosyal, dinî açılarını ve ruh ile beden hissiyatlarını yansıtır.

Edebî eserlerin incelenmesinde dinî içerikli kaynakların ne şekilde yer aldığı ve kaynaklardan yararlanılma şekli önemlidir. Eserin beslendiği unsurlar onun dilini ve kültürünü şekillendirir. Muhtevası İslam olan bir eserin başlıca kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Şairler vermek istedikleri bilgileri kullanma yolu olarak da Kur'ân'ı temel öge görürler. Bu yüzden denilebilir ki; "*Kur'ân, edebiyatın şekle ait birtakım özelliklerinden muhtevasına ve bazı türlerin ortaya çıkışına kadar hemen her sahada temel bir kaynaktır*"⁵.

Eserlerde hadisler de Kur'ân-ı Kerim kadar önemli yer teşkil etmektedir. Hadisler için; "*divan şiirini oluşturan inanç sistemi ile aynı şekilde üslup ve ifadesini de yönlendiren öğeler olarak şiirlerde yerini almış durumdadır*"⁶, denilebilir.

Bu türde yazılan eserlerin kaynağı genel olarak İslam tarihi, dinî kıssalar, menkıbeler, efsaneler ve masallardır. Levend'e göre; Ümmet çağındaki Türk edebiyatında "*Hikâye türünün ilk kaynağı Kur'ân'daki kıssalar, enbiya ve evliya menkıbeleri, din ulularının hayatları etrafında teşekkül eden efsanevi anlatımlar, dinin emrettiği cihat fikri ile gazilik ve şehitlik aşamasının ululuğu inancı, olağanüstü yiğitliklere karşı halkın beslediği hayranlık duygusu, dinin esaslarına sınıksız bağlanmak ihtiyacıdır*"⁷. Tarihî ve efsanevi kişilikler, deyimler, atasözleri, masallar, dinî bayramlar gibi hayatın içinden olan özellikler de vardır. Eserin muhtevası inceleneceği zaman bu unsurları göstermek tamamen dinî boyutta incelemek olmayacağı gibi bu unsurları göstermemek de din dışılık olarak atfedilmemelidir. İçerik olarak bakılınca bu sayılanların çoğunun İslâmî alanla, dinî unsurlarla ilgisi olmayabilir. "*Ancak bu kaynaklar İslâmî söylemler katılarak dinî motiflerle, dinî kavramlar çerçevesinde ve dinî bir hava içerisinde ele alınmaktadır*"⁸. İslam edebiyatı eserlerinde muhteva olarak neredeyse bütün konuların bir şekilde dinî öge olduğu anlaşılır.

Ahlaki üstünlüğü de olan dinî-tasavvufi mesnevilerin konuları arasında ahlakî-didaktik öğretiler de mevcuttur. '*Hayriyye*' mesnevisinde de bu bahsi geçen konuların hepsine rastlanılmaktadır.

"*İslam dini konusunda gayet hassas olduğu gözlemlenen ve İslam'ı hayatının her alanına yaymaya çalışan Nâbî, eserini oluştururken de yararlanacağı temel kaynak olarak Kur'ân-ı Kerim*"⁹'i kullanmıştır. Nâbî'nin mesnevisinde dinî muhtevalar âyetler, hadisler, İslam'ın şartları, peygamberler, ilmî hususlar şeklinde incelenmiştir.

Mesnevide Bulunan Ayet ve Hadisler

Türk İslam edebiyatı bünyesindeki eserlerde sanatçılar; anlamı kuvvetlendirmek, söze güzellik katmak gibi sebeplerle iktibas yaparlar. "*Bu temel kaynaktan beslenme ve bilgi birikiminden yararlanma usulü edebî sanatların bir kolu olan iktibas ve telmih gibi sanatlar ile*

1 Kortantamer 1993: 152

2 Ceyhan, 2010: 25.

3 Çetin, 2010: 129.

4 Kemikli, 2010: 31.

5 Uzun, 2002: 414.

6 Şener- Yıldız, 2003: 281.

7 Levend, 2008: 122.

8 Keleş, 2020: 446.

9 Çalışmada kullanılan mesnevi için bk. Mahmut Kaplan. Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin), (Ankara: AKM Başkanlığı, 2015); Beyit sonlarında parantez içinde bulunan kısaltma bu kaynaktan alınan beyit numarasıdır.

*mümkün olmuştur*¹⁰. İktibas kelimesinin; “bir şair veya nâsirin ifadeyi süsleyip manayı kuvvetlendirmek maksadıyla ayet veya hadislerden bir kısmını alması”¹¹, şeklinde tanımı yapılır. “İktibas üzerindeki diğer bir sınıflandırma da, ayet veya hadisin tam yahut eksik alınmasıyla ilgilidir. Buna göre, birincilerine ‘tam’, ikincilerine ‘nakıs iktibas’ adı verilmiştir”¹². Eserde hem tam hem de nakıs iktibas örnekleri bulunmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı eserlerinde sıklıkla iktibas edilen ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden biri de Allah’ın *فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى*; “O kadar ki (Peygamber’e olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.”¹³, şeklinde buyurduğu Necm suresi 9. ayettir. Nâbî’nin mesnevisinde bu ayet ayrı kullanılmak suretiyle iktibas edilmiştir.

Hatm-i gencîne-i sırr-ı kevneyn
Sır-be-hem-dâde-i “kâbe kavseyn”
Sâhib-i mertebe-i “ev-ednâ”
Ârif-i mes’ele-i “mâ-evhâ” (b.n. 47-48)

Bu beyitlerde Hz. Peygamber’in övgüsü yapılmış ve Hz. Peygamber, onun dünya ve ahiret hayatının sırrını bilen, Allah’a yakınlaşan, miraç hadisesinin kendisine verildiği, yüce makam sahibi olduğunu belirten sözlerle nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber’in vahiy alma yolunun Miraç’ta olduğu gibi burada da doğrudan olduğu vurgulanır. “Hz. Peygamber’in yükselerek Hz. Allah’a yaklaşması ve aradaki vasıtaların kaldırılarak Hz. Peygamber’in vahiy doğrudan Hz. Allah’tan almasıdır”¹⁴.

Nâbî’nin mesnevisine kısmî iktibas ile aldığı bir diğer ayet Enbiya suresi 107. ayettir.

Hükm-fermâ-yı nigîn-i “levlâk”
Hitâ-pîrâ-yı “ve mâ-erselnâk” (b.n. 40)

Tamamı *رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ أَلَمْ يَكُن لَّكَ الْوَالِدُ وَالْوَالِدَاتُ الْأُمَّهَاتُ وَالْأُمَّهَاتُ الْأُمَمَاتُ* şeklinde olan ayetten yapılan iktibas ile ikinci mısradaki Hz. Peygamber övgüsü görülmektedir. “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” şeklinde çevrilen bu ayetin seçilmesinin sebebi Nâbî’nin Hz. Peygamber’e olan sevgisi ve onun diğer peygamberlerden üstünlüğünün bir göstergesi olan ‘rahmet-i ilahiyeye’ ve ‘rahmet-i amme’ özelliğidir. İlk mısradaki ‘levlâk’ kelimesi ile yine nakıs iktibas yapılmıştır. Hadis-i kutsi olarak gösterilen ve alıntılanan cümlenin tamamı “Levlake levlake lemâ halaktü’l-eflâk” [(Eğer ey Muhammed) Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım.] şeklindedir. Bu hadis-i kutsi muhtevası hasebiyle her dönem tartışma konusu olmuştur. Allah, habibine duyduğu sevgi vesilesiyle kâinatı yaratmıştır. O, her şeyden önce yaratılmıştır. “Resulullah (AS.) yaratılışın aslı olup kâinat da O’na tabi olarak yaratılmıştır. Bu duruma: ‘Âdem daha toprak ve su arasında iken (henüz yaratılmamışken), ben nebî idim.’ Diğer bir rivayette: ‘Âdem ruhu ile cesedi arasında iken ben nebî idim.’ şeklinde rivayet edilen hadisler de işaret etmektedir”¹⁵. Nâbî de Hz. Peygamber’e olan hayranlığı ve sevgisinin dile getirdiği beyitte hem ayet hem de kudsi hadis iktibasları ile “O, Levlâk mührü (olan yüzüğü) ile hüküm sürdürücü ve “Ve-mâ erselnâk’in memleket süsleyicisi olandır.” şeklinde bahsetmiştir.

Eşref- i eşref-i envâ-ı beşer
Ahsen-i ahsen-i takvîm-i suver (b.n. 54)

Nâbî’nin bu beytinde Hz. Peygamber için yapılan bir övgü daha bulunmaktadır. Bu tür övgü, sevgi ve muhabbeti gösterme beyitleri mesnevilerin na’t kısımlarında görülmektedir. “O, insanların en şerefisinden daha şerefli; en güzel yaratılan insandan daha güzeldir” anlamına gelen bu beyitte nakıs iktibas bulunmaktadır. Tamamı

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ şeklinde olan Tîn suresi 4. ayetten alınmıştır. “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” anlamındaki bu ayet ile Nâbî Hz. Peygamber’in güzelliğini anlatmıştır. Ayet Allah’ın insanı en güzel surette yarattığının ifadesi olarak karşımıza çıkar. Nâbî de Hz. Peygamber’in her konuda mükemmeliyete ulaşmış bir insan ve yaratılmışlardan en üstün olduğunu vurgular. “Ahsen-i takvim’ ibâresi, insanın; ruh ve bedeni ile en mükemmel şekilde yaratıldığını, boyunun düzgünlüğünü, endamının eşsizliğini, dileyen, isteyen, düşünen, konuşan, yazan, anlayan, anlatan ve sanat kabiliyeti olan; hakkı bâtıldan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hayrı şerden ayıran akıllı bir varlık oluşunu ifade etmektedir”¹⁶.

İlim öğrenmenin önemi üzerinde durulan ve mesnevinin birçok yerinde anılan bu konuda Nâbî bir ayet ile söylediklerini desteklemiştir. “Nur diyarının sultanı” olarak Hz. Peygamber’in de Tâ-Hâ Süresi 114. ayetin bir cüz’ini alarak “Rabbim ilmimi artır.” isteğiyle memur edildiği söylenmektedir. Ayetin ilgili bölümü şu şekilde geçmektedir: *رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا*.

İlm için oldı şeh-i hitâ-i nûr
“Rabbi zidni” talebiyle me’mûr (b.n. 292)

İnsanın huylarından bahsedilen bölümde Nâbî, bir insan ahlak olarak fitneye sahip ise kötülüğün de oradan çıkacağını vurgulamaktadır. Bakara Suresi’nin 191. ayetinin içinde geçen

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ “Fitne, adam öldürmeden beterdir.” anlamına gelen cümleyi şair mesnevisinde öğüt olarak kullanmıştır.

10 Akkuş, 1993: 10.

11 Tâhirü’l-Mevlevî: 61.

12 Bilgegil, 2015: 252.

13 Ayet mealleri için yararlanılan kaynaklar için bk. Karaman vd., 2007; Altuntaş- Şahin, 2011.

14 Canbolat, 2017: 32.

15 Yıldırım, 2000: 115.

16 Dinî Kavramlar Sözlüğü, 2006: 14.

Âhirinde hod işi vâveylâ
“Katlden fitne eşed” didi Hudâ (b.n.1531)

Nâbî'nin eserinde hadis-i şerif örneği olarak birkaç beyit de bulunmaktadır.

Evladın babasının sırrı olduğunu gösteren ve Nâbî'nin de oğluna bu şekilde hitap ettiği beyit şu şekildedir:

Sende zâhirdür eyâ tıfl-ı nebîh
Ma'nî-i “el-veledü sirru ebîh” (b.n. 70)

Hikmetli sözleriyle klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Nâbî, bilgeliğin üstünde çok durmaktadır. Şair, hikmetin başının Allah korkusu olduğunun geçtiği bir hadis-i şerifi şu şekilde aktarmıştır:

Bî-müdârâ olmazsun râhat
Fahr-i âlem didi “re's-i hikmet” (b.n. 600)

Yeme-içme-sağlık konusunda bahsolunan az yemenin sağlıklı olduğu ve midenin korunması gerektiğine dair beyit şu şekildedir:

Mi'deye didi Nebî beytü'd-dâ
Himye hakkında didi re's-i devâ (b.n. 1592)

Şairliği ile birlikte mutasavvıflığı da ön plana çıkmış olan Nâbî'nin genel anlamıyla kaynak olarak Kur'an'ı almış olduğu görülür. Edebi eserlerde Kur'an'daki kıssa, olay ya da örnekleri telmih sanatı ile veya iktibas yoluyla aktarılır. Nâbî'de mesnevisinde bu yolla telmih ve iktibas sanatını kullanmıştır. Hadis olarak alınan beyitlerin de Nâbî'nin dinî kişiliğini göz önünde bulundurarak sahihliği yerine manası için yazıldığı görülür. Hadislerin geçtiği beyitler Nâbî'nin ilgili konudaki düşüncesini desteklemek için yazılmıştır. “*Bir hadisın sahih, hasen, mevzu vs. oluşu ile edebiyat ilmi değil hadis ilmi ilgilenir*”¹⁷.

Mesnevide Bulunan Dinî Kaideler

Müslüman bir birey olarak yaşamını sürdüren ve arkasından gelen oğlu için de aynı şeyi isteyen Nâbî, öğüt verici mesnevisinde oğluna İslam'ı benimseyen kişi olarak yetişmesi için uyarılar da bulunur. İslam dini bir kişinin Allah'a itaati ve teslimiyeti demektir. İslam; Hz. Peygamber'in örneklik ettiği yolda vahiy ışığı ile kurulan inançları, öğretileri, ibadetleri ifade etmektedir. İnsanın yaratılma amacının Allah'ın emir ve yasakları altında yaşamak ve böylece yaratılmışlar arasında maksuda erişmek, değerli kılınmak şuurunu benimsemektir. Bağlı olunan Allah tarafından koyulan kurallar olarak bakılan inanç esaslarına İslam'ın şartları denilmektedir. “*Öyle ise; bu durumda Müslüman, bağlanana; İslam ise bağlama yolu karşılacaktır*”¹⁸. Nâbî de mesnevisinde oğlunu eğitmeye bu şartları anlatmakla başlar. Beş temel ilke olarak yer alan bu değerler: kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hac ibadetleridir. Verilen beyitlerde Müslüman bir kişi olarak bu öğretileri bilinçli bir şekilde yerine getirene dünya hayatı ile birlikte ahiretinin de mutlulukla yaşanacağını söyler. Nâbî oğlu için İslam'ın şartlarını benimsetmeyi amaçlamıştır.

Kelime-i şehâdet ile Allah'ın tek bir yaratıcı olduğu ve Peygamber'in O'nun kulu ve elçisi olduğu kabul edilir. Mesnevide de İslam'daki tevhid konusunun önemine vurgu yapılır. Nâbî oğluna nasihatinde Allah ile irtibatla olan bir kulun yaşantısına katılan artı değerlerden bahseder.

İt şehâdet olasin ehl-i şühûd
Tâ ki meşhudun ola bûd ü ne-bûd (b.n. 123)

Bu şartların içinde olan namaz, bir kulun Allah'a şükürünü eda etmek ve Allah'a yakın olmak ile tanımlanabilir. Nâbî de namaz ibadetini çok önemsemektedir. Mesnevisinde bu konuyu ele alan Nâbî oğluna namazın önemini, yüceliğini ve değerini anlatarak namaz kılan birinin erişeceği mükâfatlardan bahsetmektedir. “*Namaz ile gönlünü ve yüzünü Allah'a dönen kulun, yanlış yapma ihtimalinin ortadan kalkacağı esastan hareketle evladına namaz kılmanın önemli bir değer olduğunu hatırlatarak hayata abdest ve namaz ile başlamanın insan açısından kötülükten arınmak ve temizlenmek anlamına geldiğini bu vesile ile insanın dünya ve içinde bulunan kirlere arınabilir olmayı ifade eder*”¹⁹.

Vakti geldükde hemân eyle vüdû
Mâ-sivâdan dehen ü destüni yu (b.n. 134)

İslam dininde önemli farzlardan olan diğer bir ibadet de oruçtur. Nâbî oruç faslını ayrı bir başlık altında mesnevisinde işlemiştir. Kendi tutumuyla anlattığı bu farzın ihmaline mahal vermemesi için oğlunu uyarır. Belli kaideler dışında her Müslümanın yılın belli ayında bu ibadeti yerine getirmesi gerekir. İmkânı olduğu hâlde yemeden içmeden uzak durmak olarak da tanımlanabilen oruç ibadeti insandaki kulluk bilincinin idrakine vesiledir. Nâbî de bu durumu beyitlerinde işlemiştir.

Savmdur kâbil-i ketm ü ihfâ
Dahle fırsat bulamaz savma riyâ (b.n. 163)

Nâbî'nin Hz. Peygamber'e olan sevgisi halk arasında yaygın bir kanaat ile bilinmektedir. Özellikle bir gazelinin hatırası şairin bu sevgisini ortaya koyan değerli mısralara sahiptir. “*Sakin terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hüdâ'dur bu / Nazargâh-ı İlâhî'dür makâm-ı Mustafâ'dur*

17 Keleş, 2020: 451.

18 Doğan, 2016: 35.

19 Söylemez, 2020: 413.

*bu*²⁰ matla' beyitli gazeli hac yolunda yazılmıştır. Hac ibadetinin İslam'ın şartlarından biri olarak yapılması gerektiği ve bu ibadetin öneminin idraki ile yaşayan bir şair olan Nâbî, bu şuuru oğluna da aktarmak istemiştir. Müslümanlara farz kılınan bu ibadetin diğer ibadetlerden farkı hem kişinin bedeni ile hem ekonomik gücünün getirisiyle gerçekleşmesidir. *"Bireyin İslam'ı kabul ve bu kabule uygun yaşamasının gerekleri çerçevesinde dizayn edilen bu ibadette temel esas, kulun Allah ile kuracağı ilişkinin toplumsal ilişkiler çerçevesinde madden ve manen kuruluyor olmasıdır"*²¹. İslam dininde olanlar için hac ibadeti kişinin manevi temizliğine, benliğini sorgulamasına, çaba sarfederek kazanılan hazza neden olduğu için önemlidir. Nâbî de oğluna nasihatinde bu konu üzerinde durur:

Ka'be'dür secde-geh-i ins ü melek
Ka'be'dür ham-zede-i tâk-ı felek (b.n. 181)

İslam'ın beş şartından biri olan ve Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla hem farz hem de öğüt niteliğinde hatırlatılan şart ise zekâttır. Müslüman bir kişiyi malının Allah'a ait olduğunun, kendisine çok güvenmemesi gerektiğinin, kulluğunun bilincine vardığı bu ibadet de hac ibadeti gibi mali güç istemektedir. Hem maddî hem de manevi bir arınma ile sonuçlanan bu ibadet ile insanlara birçok sorumluluk farkındalığı yüklenmiş olur. Nâbî de eserinde, zekât ya da sadaka vermenin malı bereketlendirdiğini, kişinin malında Allah'ın hakkı bulunduğunu, ekonomik anlamda durumu iyi olmayanları gözetmek gerektiğini vurgular. Zekâtın sebeplerini, amaçlarını, sonuçlarını anlatarak bu ibadetin öneminden bahseder. Nâbî ayrıca zekât için, maddî açıdan durumu iyi olanın ihtiyaç sahibine –zekâtın kabulü dâhilinde para, eşya, vs.- ikramda bulunmasının kişinin Allah'a verdikleri için şükürünü gösterme sebebi olduğunu da söylemektedir.

Zimmetünde koma bir habbe zekât
Vir k'ola mâye-i hayr ü berekât (b.n. 212)

Emr-i Hak üzre sen itdükçe edâ
Birine on virür anun Mevlâ (b. 216)

Nâbî eserinde dinî kaidelere, İslam'ın esas ve usullerine yer vererek oğlunu ve toplumu hakikate davet etmeyi amaçlamıştır. Örnek olarak alınan beyitlerde de bu durum açıkça görülmektedir. Bu eserde İslam'ın ilkeleri nasihat edilerek hikmet doğrultusunda yaşamak maksadı güdülmüştür.

Mesnevide Geçen Peygamberler-Din Büyükleri

Nâbî mesnevisi boyunca kendisinden gelecek soyun, Müslüman bir soy olarak devam etmesini istemektedir. Bu çabası oğlu ve oğlu şahsında bütün gençlere İslam'ı, inançlarını, ibadetlerini öğretmek ve tanıtmaktır. Bu doğrultuda şairin eserinde dinî muhtevaya sahip kaynakları kullandığı söylenebilir. Kur'an-ı Kerim de dinî kaynakların temel olanıdır. *"Çünkü Kur'an, edebiyatın şekle ait birtakım özelliklerinden muhtevasına ve bazı türlerin ortaya çıkışına kadar hemen her sahada temel bir kaynaktır"*²².

Lu'b u lehv olduğuna dünyanun
Nassı şâhid yitişür Kur'an'un (b.n. 1329)

Hz. Âdem

Edebi eserlerde özellikle peygamber kıssaları, peygamber mucizeleri gibi anlatıların kaynağı İsrailiyyat olarak bilinir. Fakat bu anlatılarda kaynak olarak Kur'an-ı Kerim esas olanıdır. Hz. Âdem ilk yaratılan insan ve ilk peygamberdir. Kur'an'da da kıssası anlatılan Hz. Âdem, Nâbî'nin mesnevisinde de geçmektedir. İnsanın yaratılışını, onun en şerefli varlık olduğunu anlatan şair, Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili ifadelerle yer verir. Allah'ın insanı su ve balçıkla yarattığını ve meleklerin de ona secdeye emrolduğunu söyler.

Âb u gilde idicek 'ilm zuhur
Secdeye oldı melâ'ik me'mûr (b.n 17)

Bu beyit beraberinde mealen iktibas olarak: *"Meleklerle: 'Âdem'e secde edin' demiştik, İblis'ten başka hepsi secde etmiş, o ise: 'Çamurdan yarattığına mı secde edeceğim?' demişti."* anlamındaki İsrâ suresi 61. ayetine telmihte bulunulmuştur.

Yüridi kâfile-i lutf u kerem
Çıkıdı âlem 'akabinden Âdem (b.n.13)

Hz. Âdem'in yaratılışların ilki olduğunu anlatan pek çok ayet Nâbî'nin beyitlerinde iktibas ile kendini hatırlatmaktadır.

Hz. Süleyman

Telmih yoluyla iktibas edilen diğer bir peygamber Hz. Süleyman'dır. Klasik edebiyat metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan Hz. Süleyman ile ilgili ayetler, hadisler, halk anlatıları bulunmaktadır. Hz. Süleyman ile birlikte çok anılan Belkis, karınca, cin, taht, zenginlik gibi remzler vardır. Belkis'in tahtı kıssası Nâbî'nin mesnevisinde de anılmıştır. Nâbî oğluna öğüt için Neml süresinde anlatılan kıssaya telmihte bulunarak Süleyman gibi tahta binmesini ve böylece hava ve denizlere hâkim olmasını söylemektedir. Belkis'in tahtının getirilmesi ve Belkis'in bunun üzerine Müslüman olması olayı ile ilişkilendirilen beyitte Nâbî İslam'ı sahiplenen birinin hükümdar konumunda olduğunun bilgisini arka planda vermektedir.

Binesin tahta Süleymân-âsâ
Ola hükmünde hevâ vü deryâ (b.n. 391)

20 Na't-i Şerif'in tamamı için bk. Bilkan, 1997: C II: 952 (Harfî'l-vav, G.655/ 1-5)

21 Söylemez, 2020: 421.

22 Uzun, 2002: 26: 414.

Hz. İsa

Mesnevîde remz kullanılarak işlenen bir diğer peygamber de Hz. İsa'dır. Doğrudan telmih yapılabildiği gibi dolaylı olarak da karşımıza çıkan Hz. İsa; babasız olarak doğması, ölümleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi, İncil'in ona indirilmiş olması gibi bahislerle konu edilmektedir. Hz. Peygamber'in son peygamber olacağına İncil'de bildirilmesi de *Hayriyye*'de geçen bir beytin konusudur. Nâbî dolaylı olarak Hz. İsa'dan bahsetmiştir. İncil nesli tanımlayıcı Hz. İsa'dan bahsedilmiş ve Hz. İsa kıssasına telmih yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim Saff sûresi 6. ayette de bu kıssadan bahsedilmektedir:

"Hani, Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim' demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler."

Mevrid-i vahy-i celîl-i tenzîl
Muhbir-i anhu butûn-ı İncil (b. 52)

Hz. Muhammed

Son peygamber olan Hz. Muhammed, divan edebiyatı şair ve yazarları tarafından her zaman övgüye mazhar olmuştur. Şair ve yazarlar, onun şefaatine erişmek, onun ümmeti olduğunu, onu sevdiğini göstermek için eserlerinde Hz. Peygamber'i işlemeyi bir görev addetmişlerdir. Şairlerin düşüncelerini aktarmak için edebî eserlerin aracı olarak kullanması, bu kültürün halk arasında yayılma isteği ile geniş yelpazede bir edebiyat oluşmuştur. "Özellikle Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını, fizikî, ruhî ve ahlaki vasıflarını, aile hayatını, mucizelerini haber vererek edebiyatın bu hususta ne kadar zengin olduğunu göstermişlerdir"²³.

Nâbî mesnevisinin genelinde Hz. Peygamber'in üstün özelliklerinden, mertebesinin yüceliğinden, 'âlemlere rahmet olarak' gönderildiğinden, mucizelerinden, eşref-i mahlûkat olduğundan söz etmektedir.

Eşref- i eşref-i envâ'-ı beşer
Ahsen-i ahsen-i takvîm-i suver (b. 54)

Rahmet-i 'âlemiyân rûh-ı cihân
Merkez-i dâ'ire-i kevn ü mekân (b. 55)

Ahmedü'l-hulk Muhammed Mahmûd
Ya'ni mahbûb-ı Hudâvend-i Vedûd (b.n.56)

Hz. Ömer

Halife Hz. Ömer İslam tarihinde adaletiyle bilinir. Türk İslam edebiyatı metinlerinde de Hz. Ömer bu tarafla ağırlıklı işlenmiştir. Nâbî de mesnevisinde oğluna adil olmasını öğütlerken Hz. Ömer'i örnek gösterir. Dünyanın düzeninin adalet ile olduğunu, adaletsiz saltanat olmayacağını ve bu konuda Hz. Ömer Faruk'u izlemek gerektiğini söyler.

'Addür asl-ı nizâm-ı âlem
'Adlsüz saltanat olmaz muhkem

Gûş idüp Hazret-i Fârûk-ı güzîn
Hüsn-i mefhûmına itmiş tahsîn (b.n. 1231, 1232)

Mesnevî'nin beyit sayısına bakıldığı zaman çok hacimli olmadığı görülür. Konunun işleniş şekline bakıldığında; klasik mesnevî tertibine uyan düzene (Münacat, nat, fahriye, dua...) tam uyulmuştur fakat bölümlerde beyit sayıları fazla değildir. Bu durum şairin anlatmak-vermek istediğini kısa ve öz olarak yazdığını göstermektedir. Dinî-ahlaki konulu eserlerde kaynak olacak ürünler çok fazladır. Nâbî'nin bu eserinde de dinî-ahlaki öğeler başı çekmektedir. Sanatçı bu konulardan bahsederken söylemek istediklerini söyler fakat bunu tasarruflu kullanarak yapar. Bahsi geçen peygamberlerin hepsinin adı Kur'an'da geçmekte ve genelde şairler tarafından -farklı özelliklerinden dolayı- tercih edilenler olarak bilinmektedir.

Mesnevîde Bulunan İlmî Hususlar

Nâbî çağının pozitif ilimleri ile birlikte dinî ilim bilgisi geniş bir şahsiyettir. Eserlerinde hadis ya da ayetleri kendisi tercüme edecek kadar Arapça bilgisine sahiptir. *Hayriyye* adlı eserde de bir ayetin dolaylı olarak açıklaması yapılmıştır. Mealen iktibas ettiği hadislere de bakıldığında yeri gelince gerçek bir muhaddis olduğu görülmektedir. Kendi eğitiminde dinî ilimlere olan vakıflığı mucibinde oğlunun da aynı şekilde yetişmesini istemektedir. Fıkıh ilmi dâhilinde İslam'ın şartları, kuralları gibi mevzuları anlatırken diğer taraftan ilim yolunun kutsallığını ve Müslümanların dini olan İslam'ın ilme verdiği önem vurgulanmıştır. Mesnevîde ilmin Allah'ın sıfatlarından olduğu, ilim öğrenmenin önemli bir vasıf ve farz olarak görüldüğü, ilim öğrenildiği zaman bilgili bir insan olunacağı, ilim sahibi olmanın kişiyi gönül ferahlığına kavuşturacağı, olgunluk kazandıracığı söylenir. Nâbî, bir insanın fıkıh, hadis, tefsir gibi ilimleri öğrenmesinin zararından ziyade faydalarının olacağını belirtir.

Sana kâfidür ola nakş-ı zamîr
'İlmden fıkıh u hadîs ü tefsîr (b.n. 323)

'İlme sa'y eylememekden hazer it
'İlm ü sa'y ikisi birdür nazar it (b.n. 286)

Sıfat-ı Hazret-i Mevlâ'dur 'ilm
Cümle evsâfdan a'lâdur 'ilm (b. 289)

Matlab-ı 'ilme çalış ol a'lem
Farzdur didi Resûl-i Ekrem (b.n.290)

Nâbî'nin ilme verdiği önem mesnevideki beyitlerden anlaşılmalıdır. Ayrıca bir hadis ile ilmin bağdaştırılması beyiti de şairin bu konudaki önemini gösterir.

Dahı emr eyledi ol sâhib-i 'ilm
"Mehdden lahde dek ol tâlib-i 'ilm" (b.n.291)

Hazretün nâsa budur telkîni
"Utlubû'l-'ilmi velev bi's-Sîni" (b.n. 303)

Bir insanın, medeniyetin, çağın terakkisi için ilim en lazım olan üstünlüktür. Kur'an-ı Kerim'de ulemanın övüldüğü, ilmin önemi ile ilgili birçok ayet mevcuttur. Hz. Peygamber'in ilmin yüceliğini anlattığı hadisi "*Çin'de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır*²⁴." beyitte geçmektedir. Bir insanın kulluk bilincine varması ve emir ile yasakları idrak edebilmesi için de aklını kullanması, aklını ve yaptığı işleri faydalı şeylerde harcaması gerektiği de söylenmiştir.

Nâbî ayrıca oğluna, İslam dini ile her daim bağdaştırılan ahlak kurallarını da tavsiye etmiştir. Ona, her durumda kanaatkâr olmasını, insanları küçük kendini büyük görmekten kaçınmasını, dedikodunun, yalanın, alay etmenin, dilencililiğin kötü unsurlar olduğunu söylemiştir. Ayrıca Nâbî, tebessüm etmenin rahmet alameti olduğunu, kimsenin hakkını yememesi gerektiğini, edepli-hayâ sahibi olması gerektiğini, tecessüsün fena bir şey olduğunu öğütler.

Nâbî, tasavvufî şahsiyetlere de değinir. Kur'an-ı Kerim'i açıklama, peygamberlerin hayatlarını, insanın yaratılış amacı ve şekillerini eserlerinde anlatan İbn-i Arabî'yi özellikle tavsiye eder. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam konularında detaylı bilgilerin verildiği eserlerin adları beyitlerde geçmektedir. "*Bir müctehid bu eseri inceleyecek olursa bilgisi artar, daha önce bilmediği istadlâl şekillerini ve bunların sırlarını öğrenir, isabetli bir şekilde gerekçe tesbit etme imkânını kazanır. Bir müfessir, bir hadis yorumcu, bir kelamcı, bir dil veya kıraat âlimi, hatta bir rüya tabircisi bu eserden kendi alanıyla ilgili pek çok yeni şey öğrenir.*²⁵" şeklinde tanımlanan el-Fütühâtü'l-Mekkiyye eserini oğluna okuması için tavsiye eder. Aynı şekilde "*Füsûsü'l-hikem'i zâhirî ve yataz düzlemde bir peygamberler tarihi; bâtinî, metafizik ve dikey düzlemde tasavvufî bir na't-ı nebî gibi görmek de mümkündür. Hikmetin asıl kaynağının nebevî olduğuna işaret edilen kitapta baştan sona zâtîyyet, ulûhiyyet, rubûbiyye, vücûd, mevcûd, izâfî vücud, adem, âdem, âlem, insân-ı kâmil, hakikat-i Muhammediyye, hakikat, vahiy, tecelliyât, zuhur, akıl, ruh, nefis, isimler, sıfatlar, vahdet, kesret, nübüvvet, velâyet, imâmet, ilim, ma'ûm, şirk, küfür, irade, küllîler, cüzîler, ibadet, kıyamet gibi metafizik konulara İbnü'l-Arabî'nin bakış açısından açıklamalar getirilmektedir.*²⁶" tanımları ile büyüklüğü görülen Füsûsü'l-hikem adlı eseri de şair oğluna tavsiye etmiştir. Bu kitapların sırlarının nurunun, ruh gözüne hususi sürme çekeceğini söyler.

Dîde-i ruha çeker kuhl-i husus
Nûr-ı esrâr-ı Fütühât ü Füsûs (b.n.365)

Manevî mimar olarak insanları doğru yola götüren bir diğer büyük şahsiyet de Mevlânâ'dır. Nâbî, Hak yoluna talip olanlara Mevlânâ'nın Mesnevi-i Ma'nevîsinin yol gösterici olacağını aktarır.

Tâlib-i hakka olur râh-nümâ
Nûsha-i Mesnevi-i Mevlânâ (b.n.364)

İslam dininde çok önemli bir yeri olan ilim ve ilim öğrenme meselesine Nâbî de önemiyet göstermektedir. Şaire göre, bir kişinin ilim sahibi olması üstün vasıflı olmasını beraberinde getirir. Eserde ilimlerin mutlaka öğrenilmesi gerektiği söylenir. Şair ilimleri faydalı ve faydasız olarak ayırır. Eserde, fayda vermeyen, zararlı ilimleri de öğrenmek fakat bu faydasız ilimleri kullanmamak gerektiği vurgulanmaktadır. Nâbî'nin eserinde görülen ve oğluna nasihat ettiği en büyük ilimin Allah'ı bilmek ve tanımak olduğu anlaşılmalıdır.

Sonuç

Mutasavvıf ve mütefekkir bir şair olan Nâbî kaleme aldığı eserlerinde toplumda olması gereken ve kendi istediği düzeni aktarmıştır. XVII. yüzyılda yaşamış olan şair döneminin huzursuzluklarına, toplumun bozulmasına kayıtsız kalamamış ve eserlerinde bu durumlara bir çözüm yolu aramaya koyulmuştur. İslam dinine çok önem veren şair, düşüncesinin temelini İslam dinine ait kaideleri koymuş ve kalıcı olanın, hakikate eriştirenin bu olduğunu söylemiştir. Güçlü şairliği yanında dinî kimliği de ağır basan Nâbî'nin şiirlerinin dinî kaynaklardan beslendiği çok açıktır. Nâbî gibi diğer mutasavvıf kimliğe sahip şairlerin eserlerinde de bu durum arz etmektedir.

Nâbî Hayriyye adlı mesnevisinde başta Kur'an olmak üzere hadisler, peygamberler, dinî ilimler, ilmî hususlar konusunda verdiği örnekler ile kendi dünya görüşünü ve kişiliğini de ortaya koymuştur. Ayetlerin yazılı olduğu beyitlerde telmih ve iktibas sanatlarının kullanılmıştır. Hadislerin, şairin savunduğu düşünceleri desteklemek ve ilham kaynağı olarak kullanıldığı görülür. Klasik Türk edebiyatı eserlerinde sıklıkla yazılan peygamber kıssaları ve mucizelerine Nâbî'nin eserinde de rastlanılır. Çok fazla hacimli olmayan mesnevide sadece düşüncelerine telmih yapacak peygamberler ele alınmıştır. Şairin İslam dinine ait hususlara olan vakıflığına bakıldığında dinî kişiliği ortaya çıkmaktadır. Nâbî'nin benimsediği ahlaki ölçüler, kaideler ve yaşam biçiminin Hayriyye'deki beyitlerde geçen hadis ve ayetler ile aynı minval üzere

24 Gazâlî: C 1/27.

25 Kılıç: 1996: 253.

26 Kılıç: 1996: 231.

olduğu görülür. Eser bir bütün olarak değerlendirildiği zaman Nâbî'nin oğlu ile birlikte topluma nasihat ederken eserine kaynak olarak başta Kur'an'ı ve onun bünyesinde dinî, tasavvufi ilimleri, kişileri dâhil ettiği söylenir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Gazâlî. *İhyâ' Ulûmi'd-dîn*. (çev. A. Serdaroğlu). 1974. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lûgatı*. 1994. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Akkuş, M. (1993). Divan Edebiyatında 'İktibas' ve 'Şiirde Lafzî Âyet İktibasları' Üzerine Bir Deneme. *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, 4/42, 10-22.
- Altuntaş, H. vd. (2011). *Kuran-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bilgegil, K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Canbolat, M. (2017). *Nâbî'nin Hayriyye adlı eserindeki ayet ve hadis iktibasları ile Nâbî'nin Dinî ve ahlaki bakış açısı*, (Basılmamış YL Tezi), Gaziantep: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceyhan, Â. (2010). Nâbî'nin Şiir ve Diğer Edebî Konular Hakkındaki Görüşleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5, 1-34.
- Çetin, A. (2010). Kutadgu Bilig'de Türk Aile Kültüründe Bir babanın Oğul İmajı ya da Süregiden Bellek/Kültür. *Milli Folklor* 85, 122-132.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*. (2006). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, H. (2016). *İslam İnanç Esasları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kaplan, M (2015). *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Başkanlığı.
- Karaman, H. vd. (2007). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Keleş, R. (2020). Türk İslâm Edebiyatının Muhteva Kaynakları: Şeyh Gâlib Örneği. *Bilimname* XLI (1), 443-484.
- Kemikli, B. (2010). *Türk İslam Edebiyatı Giriş*. Bursa: Emin yayınları.
- Kılıç, M. E. (1996). el-Fütühâtü'l-Mekkiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, C 13.
- Kılıç, M. E. (1996). el-Füsûsu'l-Hikem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, C 13.
- Kortantamer, T (1993). Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi. *Eski Türk Edebiyatı Makaleler I*, Ankara, 151-193.
- Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylemez, İ. (2020). Nâbî'nin Hayriyye'sinde İslam'ın Şartları. *Yakın Doğu Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 6(2), 397-440.
- Şener, H. İ. vd. (2003). *Türk İslam Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Uzun, M. (2002). Kur'an: Edebiyat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Ankara: TDV Yayınları, 417-422.
- Uzun, M. (2005). Muhammed: Türk Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 479-481.
- Yıldırım, A. (2000). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları.

Structured Abstract

Classical Turkish literature developed under the influence of Islamic culture and civilization and remained loyal to the values of this culture and civilization field. Nabi is one of the poets in this field of literature. Nabi, who was a mystic and contemplative poet, reflected his ideas on his works. The poet, who lived in the 17th century, could not remain indifferent to the disturbances of his period and the degeneration of society and began to look for a solution in his works. In his Masnavi titled Hayriyye, Nabi also presented his worldview and personality with the examples he gave about the Qur'an, hadiths, prophets, religious sciences, and scientific issues. One of these works, which was written with the focus on the religion of Islam and for a specific purpose, is the Masnavi "Hayriyye" by Nabi, who is one of the 17th century divan poets. The products of the Turkish-Islamic literature are a group that embodies the phenomenon of religion and uses it as the main material. With the aim of raising the awareness of future generations with such texts, it has become popular to produce works on these subjects. It has become a tradition to write and narrate the events, and their numbers have continued to increase in every century. Nearly all the poets and writers involved in this group have preferred religious elements as the main source while creating their works. Such works form the cultural identity of nations and help with keeping the historical awareness alive. This framework includes the conditions of the period in which the work was created, social, cultural, political and similar characteristics, the general belief of the period, views on art, emotions, feelings, thoughts, and dreams of the artist of the work. In his work Hayriyye, written in the Masnavi verse form, Nabi is the narrator as a wise father who always wants his son's prosperity and wellbeing, shares his experiences and gives advice. Nabi is a poet who has always translated his ideas into his poems.

Nabi is a poet who embodied the love of God and the prophet in his poems. As seen in his other works, this feature is also evident in this Masnavi. It was written through the characters that the poet wanted to present. Religious works and elements, especially the Qur'an, became a source for this work, which is in the category of religious-mystical Masnavi. This Masnavi by Nabi is an enlightening guide in the recognition of the society of the period and in the understanding of education given to Muslim youth through his son. Among the works of initial written literature, such texts containing advice have continued to be written until the present day. Works aiming at a better raising of a child are often found in literary texts. The works of the Turkish-Islamic literature reflect the characteristics of the period in which the writers lived, their political, social, religious aspects, and soul and body feelings. There are also moral-didactic teachings among the topics of religious-mystic Masnavi, which also have moral superiority. In Nabi's Masnavi 'Hayriyye,' all these mentioned points are encountered. In Nabi's Masnavi, religious contents were reviewed in the form of verses, hadiths five pillars of Islam, prophets, and scientific issues. Nabi, whose presence is significant in classical Turkish literature, together with his erudite words, emphasizes wisdom a lot.

Nabi, who has come to the fore with his poetry and his mysticism, is seen to have generally taken the Qur'an as a source. Nabi, who goes on his life as a Muslim individual and wants the same for his son, who follows him, warns him to grow up as a person who adopts Islam in his advising Masnavi. Nabi intended to make his son adopt the five pillars of Islam. Nabi aimed to invite his son and society to the truth by mentioning religious rules, principles, and methods of Islam in his work. Nabi also gives importance to the topic of science and learning science, which are of great significance in Islam. According to the poet, if a person is knowledgeable, it means that person is highly skilled. This study clarifies how Nabi directly used and benefited from religious sources. In this study, it is examined how these sources are included in Nabi's poetry. Upon evaluating the work as a whole, it can be stated that Nabi included primarily the Qur'an and religious, religious disciplines, mystic sciences, and people in his work and religious and mystical aspect as a source while giving advice to his son and society.